

## II. Framvörp

til laga um sjerleyfi til hagnýtingar á orkuvötnum og raforku.

### 1. gr.

Eiganda fallvatns eða umráðamanni, enda sje hann islenskur ríkisþegn og búsettur hjerlendis, er heimilt að hagnýta orku þess án sjerleyfis, ef orku-notin fara elgi fram úr 500 eðlishestorkum, og ef það má verða án tjóns fyrir aðra, einstaka menn eða sveitarfjelög. Ávalt skal þó um þetta gæft ákvæða vatnalaganna.

### 2. gr.

Til hagnýtingar vatnsorku framar því, sem í 1. gr. getur, eða þegar um fjelög er að ræða með takmarkaðri ábyrgð, sem og þegar þegar annara ríkja eiga þátt í fyrirtækinu, þarf sjerleyfi, sem konungur veitir með eða án samþykkis Alþingis.

### 3. gr.

Ef um orkuvinslu er að ræða, sem fer fram úr 5000 eðlishestorkum, skal samþykkis Alþingis leitað áður en leyfið er veitt.

### 4. gr.

Þessi eru aðalskilyrði fyrir því að geta öðlast sjerleyfi konungs til orkuvinslu:

1. Sjerleyfið veitist nafngreindum manni, stofnun eða fjelagi, sem heimilisfang hefir í landinu, og skal meiri hluti fjelagsstjórnar skipaður innlendum mönnum og búsettum í landinu. Leyfið veitist því að eins, að almenningsheill stafi engin hætta af því.

2. Sjerleyfið heimilar notkun vatnsins eftir leyfisbrjefinu og gildandi lögum um iðnrekstur. Ákveða má, að orkuna megi ekki nota til vissra iðjutegunda, en einnig, að hún skuli að öllu eða nokkru notuð til sjerstakrar iðju.

3. Sjerleyfið skal bundið við ákveðið fallvatn, eitt eða fleiri, og skal tiltekið hámark þeirrar orku, sem eftir sjerleyfinu má vinna.

4. Sjerleyfishafi skal hafa byrjað á virkjun áður en 3 ár liða frá útgáfu leyfisbrjefs, og rekstur vinnuvjela skal hafinn áður en 5 ár liða þaðan frá. Fresti þessa má þó framlengja, gegn hæfilegu gjaldi í ríkissjóð, sem stjórnarráðið ákveður. Ef stöðvun verður á rekstri orkuversins lengur en 3 ár, eða framleiðsla þess minnar um þriðjung af því, sem vjelunum er ætlað að vinna, skal leyfið falla niður og ríkið taka vatn og virki á þann hátt, sem segir í

17. lið, er leyfistími er á enda. Tímaákvörðun þessi kemur ekki til greina, ef óviðráðanleg atvik (vis major), verkföll eða þess háttar aftra framkvæmdum. Ákveða má, að virkjun fari fram smátt og smátt.

5. Sjerleyfishafa skal skylt við byggingar og rekstur orkuvers og iðjuvers að nota sem mest hjerlenda menn, bæði til algengrar vinnu og annara starfa, þegar hæfir menn fást hjer til þeirra. Nánari reglur um þetta setur stjórnarráðið í hvert sinn.

6. Verkkaup skal goldið í peningum, og reki leyfishafi verslun við verkalyð sinn, skal arðinum af henni varið verkalyðnum til hagsbóta, eftir ákvörðun nefndar, sem verkamennirnir sjálfir kjósa og ásamt leyfishafa ráðstafar fjenu. Um allan ágreining, sem af þessu kann að risa, fellir stjórnarráðið fullnaðarúrskurð.

7. Leyfishafi skal sjá verkafólki sínu fyrir nægilegri læknishjálpi, eftir nánari ákvörðun heilbrigðisstjórnarinnar. Enn fremur ber honum að sjá því fyrir nægilegum forða bóka og blaða, sem er við hæfi þess, og húsnæði til lestrar. Sömuleiðis ber honum að sjá börnum verkamanna fyrir góðri kenslu, ef utan kaups er.

8. Skylt er leyfishafa, ef þörf krefur, að veita verkalyðnum, gegn ágóðalausri þóknun, holl og nægileg húsakynni með vatnsleiðslu, fráræslu og raflysingu. Enn fremur nægilega lóð til að reisa á fundarhús. Nánari ákvæði um þetta setur stjórnarráðið í hvert sinn. Það úrskurðar einnig, ef með þarf, ágreining milli leyfishafa og verkafólksins, er að þessu lýtur, svo sem hvað sje hæfileg húsaleiga, hvort uppsögn á húsaleigu sje lögleg o. s. frv.

Ef ætla má, að þorp myndist við orkuverið eða iðjuver þess, skal leyfishafa skylt að semja byggingaráætlun um það, og skal fá staðfestingu stjórnarráðsins á henni. Skyldur er leyfishafi til að láta af hendi endurgjaldslaust lóð undir götur, kirkju, skóla og aðrar nauðsynlegar opinberar byggingar.

9. Sjerleyfishafi er skyldur að taka þátt í viðhaldi á vegum þeim, brúm og bryggjum, sem vegna iðjurekstrar hans ganga úr sjer, eftir því, sem stjórnarráðið ákveður. En heimilt skal honum jafnframt, eftir nánari ákvörðun stjórnarráðsins, að leggja vegi, járnbrautir og simþræði frá hafnarstað til fallvatns þess, er hann notar, sem og að gera bryggjur eða hafnarvirki þau, er nauðsyn krefur, ef ríkið sjálf vill eigi annast byggingu þessara mannvirki. Nú er leyfishafa heimilað að byggja slík mannvirki, og skal hann þá skyldur að leyfa almenningi frjáls afnot þeirra að því leyti, sem þau not valda ekki verulegum бага fyrir hann.

10. Sjerleyfishafi skal skyldur til, eftir nánari fyrirmælum stjórnarráðsins, að gera nauðsynlega ráðstöfun, er tryggji sveitarfjelögin gegn því, að verkalyður hans verði þeim til þyngsla.

11. Ef vatnsorkan er notuð til að afla afurða, sem geta komið landbúnaðinum að notum, skal leyfishafi skyldur að láta af hendi vissan hluta þeirra afurða árlega, eftir ákvörðun stjórnarráðsins, með niðursettu verði frá því, sem varningurinn er seldur fyrir hjer kominn á skipsfjöl. Slík ákvæði má setja um aðrar iðjuafurðir, sem þýðingu hafa fyrir innlenda atvinnu.

12. Sjerleyfishafi er skyldur að láta af hendi, ef þess er óskað, til sveitarfjelaga allt að 7% af raforku þeirri, sem vinst, gegn hámarksverði, sem samsvavar vinslukostnaði, að meðtöldum 6% af stofnþje og 10—20% ágóða.

Enn fremur skal honum skylt að látæ af hendi til rikisins, ef þess er óskað, alt að 5% orkunnar, með sömu kjörum. Orkan skal afhent í því ástandi, sem stjórnarráðið ákveður, hvort heldur er við orkuverið eða tekið úr orkutaugunum annarsstaðar.

13. Sjerleyfishafa skal gert að skyldu að greiða í rikissjóð árgjald, er ekki sje minna en 25 aurar og eigi meira en 2 krónur fyrir hestorku hverja, er hann notar. Jafnhátt gjald skal hann greiða til hjeraða þeirra, sem fyrir-tækið tekur til.

Ef sjerleyfishafi greiðir vatnsmiðlunargjald eftir 80. gr. vatnalaganna, skal tillit tekið til þess, og sjerleyfisgjaldið, að miðlunargjaldi við bættu, eigi fara fram úr hámarki því, er að framan greinir.

Stjórnarráðið ákveður skiftingu þess hluta sjerleyfisgjaldsins, sem hjer-uðin taka, milli sveitarfjelaga og sýslna, ef til kemur.

Ef innlent hjerað eða bæjarfjelag á orkuverið, má undanþiggja gjaldi í rikissjóð þann hluta orkunnar, sem hjeraðið eða bærinn notar í heimilis- og búsparfir íbúanna.

Nánari ákvæði um greiðslu gjaldsins og hestorkufjöldann ákveður stjórnarráðið, og má endurskoða þau ákvæði 5. hvert ár.

Gjöld þessi má taka lögtaki. Þau hafa forgangsrjett fyrir öllum skuldum, er á orkuverinu eða iðjuverum kunna að hvila.

14. Ef fallvatn það, lönd eða löðir, sem sjerleyfishafi notar við atvinnu-reksturinn, eru komin í eigu hans, eða hann orðinn umráðamaður þeirra fyrir lægra kaupverð eða leigu en telja mátti sanngjarnlegt þegar hann öðlaðist rjettindin, má ákveða, að hann greiði fyrri rjetthafendum hæfilega uppbót kaupverðs eða leigu.

15. Gerð orkuvers og iðjuvers, sem og rekstur þeirra og viðhald, skal háð opinberu eftirliti, og ber leyfishafi allan kostnað af því. Skylt er honum einnig að greiða kostnað allan, er leiða kann af auknu lögreglueftirliti vegna orkuvers og iðjuvers.

16. Sjerleyfishafi er skyldur að hlita öllum þeim ákvæðum, er stjórnarráðið kann að setja um eftirlit með því, að settum skilyrðum verði fullnægt. Stjórnarráðið getur skipað eftirlitsmann til þess, og skal honum heimill aðgangur að öllum eftirlitsgögnum, mannvirkjum og bókum, sem snerta reikningshald, en vinna skal hann þagnarheit áður hann tekur við starfinu og vera óvilhallur. Engum öðrum en stjórnarráðinu má skýra frá því, sem hann kemst að við eftirlitið og ætla má að sjerleyfishafi vilji leyndu halda eða ætlar ekki almenningi að vita. Verði ágreiningur milli eftirlitsmanns og sjerleyfishafa um takmörk eftirlitsins, skal stjórnarráðið skera úr. Þóknun fyrir eftirlitið greiðir sjerleyfishafi, eftir ákvörðun stjórnarráðsins.

17. Sjerleyfi skal veitt um ákveðið árabíl, alt að 65 árum, talið frá dagsetningu sjerleyfisbrjefs. Að 40 árum liðnum frá veitingu sjerleyfis hefir rikið rjett til að leysa til sín alt það, sem við lok sjerleyfistímans á að falla til þess endurgjaldslaus. Innlausnarverðið ákveða 7 menn, dómkvaddir af æðsta innlendum dómi, og getur hvortveggja aðilja krafist yfirmats. Þegar rikið ætlar að nota innlausnarrjett sinn, hvort heldur 40 árum frá leyfisveit-ingu eða síðar á leyfistímanum, skal sjerleyfishafa tilkynt það með 5 ára fyrirvara.

Við innlausn, eftir því að framan segir, skal meta lóðir og vatnsrjettindi því verði, sem á þau var sett, er þau voru afhent frá jörðunum.

Þegar sjerleyfistíminn er á enda, fellur fallvatnið og orkuverið endurgjaldslaust til ríkisins. Með orkuverinu telst allur umbúnaður, sem breytir straumi og farvegi vatnsins, svo sem stíflur, holrásir, safnhyljir, vatnsæðar o. fl., enn fremur lóðir og rjettindi, sem keypt hafa verið til vatnsvirkjana og orkustöðvanna, vjelar og öll tæki orkuversins, sem og íbúðarhús verkamanna og önnur húsakynni, sem notuð hafa verið í þarfir orkuversins.

Það, sem ekki verður eign ríkisins eftir framansögðu, getur það leyst inn eftir mati á sinn kostnað, eða krafist þess, að það verði flutt burtu á þeim tíma, sem stjórnarráðið ákveður.

Kauplausrar afhendingar til ríkisins þarf eigi að krefjast þegar innlent hjerað eða bæjarfjelag á orkuverið, nje heldur ef það er að öllu eign innlendra manna og orkunotin fara eigi fram úr 2500 hestorkum. Í þess stað má að loknum leyfistíma framlengja leyfið með eða án breytinga á skilyrðum.

18. Vilji sjerleyfishafi afhenda öðrum fallvatn sitt og rjettindi, þarf til þess nýtt sjerleyfi, enda þótt viðtakandi sje íslenskt hjerað eða hreppur. Verður viðtakandi að undirgangast þau skilyrði, er sett voru í hinu upphaflega leyfi, og önnur þau skilyrði, er stjórnarráðið telur ástæðu til að setja.

Þegar leyfishafi þannig vill afhenda rjettindi sin, hefir ríkið forgangsrjett til að kaupa fyrir sama verð og fyrirhuguðum kaupanda er gerður kostur á, en segja skal til kaupanna áður 3 mánuðir liða frá tilkynningu um afhendingu. Vilji ríkið eigi nota forkaupsrjett sinn, á hjeraðið þar, sem orkuverið er, rjett til að ganga inn í kaupin með sömu kjörum, en sagt skal þá af eða á um kaupin áður næstu tveir mánuðir liða.

19. Auk framanritaðra skilyrða má setja í sjerleyfisbrjef önnur þau skilyrði, er í hvert sinn þykja nauðsynleg vegna almenningsheillar eða einkahagsmuna, ef mikið er í húfi.

Sjerleyfi og skjöl, sem því fylgja, skal þinglesa á kostnað sjerleyfishafa. Öll veðbönd á orkuveri og iðjuveri eða því, sem þeim fylgir, sbr. 17. lið, falla burtu, er þau eru leyst inn af ríkinu eða falla til þess að sjerleyfistímanum loknum.

Sá, sem lánar eða hefir lánað tje gegn veði í fallvatni og orkuveri, getur, ef skilyrðum þessara laga er fullnægt, fyrirfram fengið sjerleyfi eftir þessari grein til þess að eignast rjettindin við sölu á nauðungaruppboði, ef hann er þá enn veðhafi, er uppboðið er haldið. Leyfistíminn telst þá frá dagsetningu hins upphaflega sjerleyfis.

#### 5. gr.

Nú vill einhver leigja eða kaupa raforku frá vatnsorkuveri til iðjurekstrar, annar en ríkið eða sveitarfjelög, og skal þá sjerleyfi til þess og byggingar iðjuvers fengið eftir 2. og 3. gr., ef orkunotin fara fram úr 500 hestorkum.

#### 6. gr.

Sjerleyfi til raforkunota og iðjurekstrar eftir 5. gr. skal venjulega bundið þessum skilyrðum:

1. Leyfið veitist ákveðnum manni, stofnun eða fjelagi. Venjulega skal

tilskilja, að stjórn fyrirtækisins sje öll búsett bjerlendis, og að nokkur hluti stofnfjárins sje íslenskur. Orkurjett þann, sem keyptur er eða leigður, má eigi framselja öðrum, nema með leyfi stjórnarráðsins.

2. Leyfið veitist um ákveðið árabí, alt að 65 árum. Að 40 árum líðnum hefir ríkið rjett til að leysa til sín iðjuverið með lóðum og mannvirkjum, sbr. 4. gr. 17. líð, og á 5 ára fresti hverjum þaðan af, til loka sjerleyfistímans. Að loknum sjerleyfistíma falla lóðir, brýr, vegir og símaþræðir, er sjerleyfishafi kann að hafa notað vegna iðjuversins, endurgjaldslaust til ríkisins, en iðjuverið og önnúr mannvirki, sem í því fylgja, skal leyfishafi færa á brautu eftir nánari ákvörðun stjórnarráðsins, nema ríkið þá innleysi, svo sem að framan segir, eða nýtt sjerleyfi verði veitt.

3. Banna má að nota orkuna við ákveðnar iðjugreinar.

4. Nota skal innlenda menn til starfa við orkuverið og til verkstjórnar, eftir því sem hægt er. Undanþágu um þetta getur stjórnarráðið veitt, ef sjerstök eða knýjandi ástæða er til. Einnig skal leyfishafi nota innlendar tryggingar, eftir því sem stjórnarráðið nánar tekur til.

5. Fyrir sjerleyfi eftir 5. gr. má áskilja árlegt gjald til ríkissjóðs, er eigi fari fram úr 1,50 kr. fyrir hverja notaða hestorku, sem fer fram úr 500. Sje orkan keypt eða leigð frá orkuveri, sem leyft hefir verið eftir 4. gr., skal gjaldið þó eigi fara fram úr 1 krónu á hestafl. Eindagi gjaldsins er í árslok hver; það hefir forgangsrjett jafnt sköttum, og má taka það lögtaki.

6. Að öðru leyti skal leyfið bundið þeim skilyrðum, sem á hverjum tíma gilda um iðjurekstur, og ákvæðum 4. gr. 4., 7.—11., 15.—16. og 18. líð, eftir því sem við á.

Leyfisbrjefið skal þinglesið á kostnað sjerleyfishafa.

#### 7. gr.

Umsókn um sjerleyfi eftir lögum þessum skulu fylgja nauðsynlegar skýrslur um alt, er að fyrirtækinu lýtur og máli skiftir. Stjórnarráðið getur heimtað viðbætur við skýrslurnar, uppdrætti og önnur skýringargögn.

Sæki fjelag um leyfið, skal auk þess fylgja yfirlýsing stjórnar þess um það, hverjir eru fjelagar, hvert stofnfje sje, hvort það er fengið eða hvernig ráðgert er að afla þess. Einnig skal frá því skýrt, ef þegnar annara ríkja eiga í fyrirtækinu, hve mikil þeirra hlutdeild er. Fáist leyfið, skal stjórn fyrirtækisins um hver áramót og þegar stjórnarráðið krefst þess gefa samskonar skýrslu um hag fyrirtækisins og hlutföllin milli eigna innlendra og útlendra manna í því.

Sannist, að skýrslur þessar sjeu rangar, skal með það farið eftir 155. gr. hegningarlaganna.

Áður en sjerleyfi veitist eftir lögum þessum skal leitað álits sveitarstjórna þeirra, er í hlut eiga.

#### 8. gr.

Brot gegn lögum þessum og sjerleyfi eftir þeim varða sektum frá 5—500 krónum, nema þyngri hegning liggir við að lögum. Sektirnar renna í ríkissjóð.

9. gr.

Með mál, sem rísa af vangæslu þessara laga, skal farið eins og almenn lögreglumál.

10. gr.

Lög þessi öðlast gildi 1. janúar 1921. Jafnframt falla úr gildi ákvæði 2. gr. í lögum nr. 55, 22. nóv. 1907, að því er snertir rjett til að nota fossa.

Athugasemdir við lagafrumvarp þetta.

Frá millipinganeftdinni, sem skipuð var samkvæmt allrahæstum úrskurði 22. október 1917, til þess að taka til ihugunar fossamál landsins, hafa stjórnarráðinu borist 3 frumvörp til sjerleyfislaga, sem sje frumvarp til laga um vatnorkusjerleyfi, frá meiri hluta nefndarinnar, frumvarp til laga um sjerleyfi til hagnýtingar á orkuvötnum og raforku, frá alþingismanni Sveini Ólafssyni, og frumvarp til sjerleyfislaga, frá sýslumanni Guðmundi Eggerz. Frumvarp meiri hluta fossaneftdarinnar og frumvarp Sveins Ólafssonar voru borin fram í neðri deild á síðasta þingi af hálfu þingmanna, og fjallaði samvinnunefnd beggja þingdeildaanna í fossamálunum um frumvörp þessi, ásamt öðrum málum, sem snertu fallvötn landsins og lögð voru fyrir þingið eða komu fram frá einstökum þingmönnum og á annan hátt. Nefndin komst að þeirri niðurstöðu, að ekki væri unt að afgreiða vatnamálin þá á þinginu vegna þess, að tími þess var mjög bundinn af öðrum stórmálum, sem fyrir lágu. Vatnamálunum var síðan í neðri deild vísað til landsstjórnarinnar með svo feldri rökstuddri dagskrá: »Í því trausti, að landsstjórnin taki til rækilegrar yfirskoðunar frumvörp millipinganeftdarinnar og þingneftdanna í ár í fossamálinu, og leggi síðan fyrir Alþingi frumvörp til samfelldrar fossalöggjafar fyrir ríkið, tekur deildin fyrir næsta mál á dagskránni«.

Á því stutta tímabili, sem nú er milli þinga, hefir það að sjálfsgöðu ekki verið unt fyrir ráðuneytið að taka vatnamálin til meðferðar frá rötum, sem þó hefði þurft að gera, ef semja hefði átt að nýju frumvörp til samfelldrar löggjafar í þessu efni. Núverandi ráðuneyti hefir ekki heldur, samkvæmt aðstöðu sinni, getað talið það skyldu sína að gera það. Hins vegar hefir ráðuneytið talið það rjett að leggja fyrir þingið frumvarp alþingismanns Sveins Ólafssonar til laga um sjerleyfi til hagnýtingar á orkuvötnum og raforku, sem ráðuneytið getur aðhylst í aðalatriðum, ásamt frumvarpi minni hluta fossaneftdarinnar til vatnalaga. Greint frumvarp til sjerleyfislaga er lagt fyrir þingið óbreytt, að öðru leyti en því, að ákvæðið um samþykki Alþingis tvisvar sinnum, fyrir og eftir nýjar kosningar, til veitingar sjerleyfis, þegar um orkuvinslu er að ræða sem fer fram úr 40,000 eðlishestorkum, er felt burt.